

Meri Lakova
(Bulgaria, Sofia)

On the Types of Linguistic Signs Based on Observations on Bulgarian

Abstract: One of the founders of semiotics, Charles Peirce, recognises three types of linguistic signs – icons, indices and symbols. Iconic signs, such as paintings, diagrams, drawings, etc., constitute portrayals of extralinguistic phenomena. Indices are signs that indicate a relation to extralinguistic phenomena, e.g., smoke is a sign of fire. Symbols denote phenomena to which they are indirectly related. According to Ferdinand de Saussure, the latter correspond to the notion of *sign* as a complex of a signifier (phonetic or graphic representation of a word) and a signified (the meaning of a word).

The author defines a fourth type of signs – abbreviations of words and expressions, such as ВТА (Bulgarian Telegraph Agency) – that may be termed *indications*. The author suggests the existence of compatibility between icons and indications. The latter are not directly related to the denotatum.

Мери Лакова
(България, София)

За типовете езикови знакове в българския език

В статията си поставяме за цел да проучим дали съществуват и друг тип знакове, освен формулираните от Чарлз Сандърс Пърс, основателя на семиотиката.

Да припомним някои основни положения, отнасящи се до същността на езиковите знакове. Според Фердинанд дьо Сосюр (De Saussure 1922) езиковият знак е с двустранна същност – означава понятие (*signifié* – означаемо, сигнификат) и представя акустичен образ на думата (*signifiant* – означаващо, номинат). И двата компонента са психически същности. На практика под „означаващо“ по-често се разбира звуковата (на писмо - буквената) страна на думата. Назоваваният обект (денотат) не е съставна част на знака – той само е свързан „по условна, но трайна връзка“ с означаемото и означаващото (Георгиев, Дуриданов 1965/Georgiev, Duridanov 1965). Когато дадена дума в изречението препраща към дума (фраза) от предходното или следващото изречение, думата (фразата) от предходното/следващото изречение се нарича референт. Например:

*В стаята влезе класният ръководител.
Той поздрави учениците.*

Личното местоимение *той* от второто изречение препраща към фразата *класният ръководител* от предходното изречение. Тази фраза е референт на местоимението *той* от второто изречение (Лакова: 1991/Lakova 1991).

В „Български тълковен речник“ (Андрейчин, Георгиев, Илчев, Костов, Леков, Стойков, Тодоров 1973) съществителното *знак* се тълкува по следния начин:

- Знак: 1. Белег, поставен или използван за някаква цел. *Писмени знаци.*
2. Сигнал. *Давам знак с ръка, със свирка, с флаг.*

3. Израз. *Приемете това като знак на уважение.*

4. Символ. *На чела им левски знаци, в очите им плам* (Вазов). Под знака на нещо – ръководен, напътстван от нещо.

Друга дефиниция гласи:

Знак е възприеманият от сетивата предмет, който съдържа указание за друг предмет, явление. *Знак за внимание. Знак на съгласие. Парични знаци.*

Знакът е отделна, конкретна единица на значение в семиотиката. Знакът се дефинира като нещо, което представя друго нещо за някого в някакъв аспект и степен. Знаковете могат да бъдат: думи, образи, жестове, звуци, т.е. всички начини, по които информация може да бъде известна като съобщение от адресант /изпращач/ към адресат /получател/ на съобщението.

Известно е, че основните типични свойства на знаковете са следните:

1. Двустранност – знаците притежават план на съдържание и план на изразяване;
2. Знаковете носят информация;
3. Социалност – знаковете са създадени от обществото и са предназначени за обществото;
4. Те обобщават различни предмети и явления;
5. Носят значимост, която не е абсолютна.

От гледна точка на формата знаковете имат три свойства:

1. Материалност – знакът трябва да се възприема от сетивния орган;
2. Линейност - знаковете трябва да могат да се простират във времето и в пространството;
3. Възпроизводимост – знаковете не се създават наново, а се възпроизвеждат.

Основателят на семиотиката (науката за знаковете) Чарлз Сандърс Пърс обособява три типа езикови знаци: *икони, индекси и символи*. Анализирайки Пърс, Дж. Лайънс (Lyons 1978: 100-109) нарича иконите „иконически знакове“, индексите – „индексални знакове“, а третия тип знаци назовава „символи“. Според Пърс иконите (иконичните знакове) показват наличие на прилика (*ressemblance*) на знака с обекта – например художествена картина, която пресъздава пейзаж от действителността. Иконите са свързани с предмета от действителността по естествена или културологична връзка. Дж. Лайънс посочва, че обикновено птицата *бухал* се свързва с понятието *мъдрост*. Връзката е породена от преданието или от културната традиция. Иконични знакове са онома-топоеичните явления, например издаването на глас (кукането) от кукувицата. Посочва се, че като иконични знакове могат да бъдат определени различните диаграми, схеми, таблици, чертежи и под.

Според Ч. Пърс индексите представят хетерогенна категория. Дефиницията му за индекс гласи:

Индексът е знак, който може да загуби характера си, който го прави знак, ако неговият обект бъде отстранен (*removed*), но може да запази характера си, ако липсва тълкувател (*interpretant*) (Лайънс, 1978: 104).

Ч. Пърс поставя показателните местоимения в класа на индексите. Дж. Лайънс отбелязва, че според Ч. Пърс индексите (индексалните знакове) са свързани по някакъв начин с някакво явление. За пример е посочена думата *дим*, която подсказва наличието на огън. Ето и друг пример: *стъпките* подсказват, че някой е минал оттам, и др. Може да се добави, че личните местоимения също са индекси, защото лицето, което ги

употребява, всеки път е различно. Например в диалог лицето А казва: *Аз смятам това и това*, а лицето Б може да отговори: *И аз смятам същото*. В първия случай *Аз* е изговорено от лицето А, а във втория случай *Аз* е изговорено от лицето Б.

Според Пърс по-голямата част от думите в естествения език са символи. Тези знакове съответстват на понятието „знак“ по Ф. дьо Сосюр. Относимостта на знака-символ към обекта е условна, произволна, но определено закрепена, така че съответният знак може да се употребява и разбира от дадено общество. Например съществителните имена са знакове-символи. (Вж. също Щерева 2015/Stereva 2015; Касабов 2006/Kasabov 2006).

Наблюденията показват, че може да бъде обособен още един – четвърти – тип знакове. Тях можем да наречем *означения / indications*. Това са знакове, представлящи например съкращения. Такива в българския език са съкращения като: *БЧК* (Български червен кръст), *ТКЗС* (трудова кооперативно земеделско стопанство), *селкор* (селски кореспондент), *селкооп* (селска кооперация), *ж.к.* (жилищен комплекс), *P. S.* (post scriptum, „послепис“). Би могло да се каже, че всички видове съкращения в българския език представляват означения (подробно за типовете съкращения в българския език вж. Крумова-Цветкова, Чоролеева, Холиолчев 2003/Krumova-Tsvetkova, Choroleeva, Holiolchev 2003). Авторите отбелязват, че в речника им са представени:

- всички типове български и чужди съкращения, като особено внимание е обърнато върху интернационалните съкращения;
- направена е разшифровка на значенията;
- при чуждите съкращения е направена разшифровка и на съответния език;
- при съкращенията от говоримата реч е посочен изговорът, граматичните форми и образуваните от тях думи.

Включени са 15 200 съкратени единици. Авторите посочват групови и инициални съкращения от следните тематични класове:

1. наименования на държави;
2. наименования на организации;
3. наименования на органи на управление и комитети;
4. наименования на учебни заведения;
5. на промишлени предприятия;
6. наименования на машини и механизми;
7. на електротехника;
8. на съобщителна техника;
9. на понятия от икономиката;
10. наименования на вестници и списания;
11. библиотечни съкращения;
12. графически съкращения и др.

В „Официален правописен речник на българския език“ (2012) също има раздел за възприетите в българския език съкращения. Към графичните съкращения са отнесени онези, при които цялата дума се представя само от първата буква с точка накрая: *м. р.* (мъжки род), *Е.* или *Ел.* (Елисавета). В някои случаи съкращението представлява първата и последната буква с дефис по средата: *з-д* (завод), *в/у* (върху). Допуска се и съкращаване на лични собствени имена до последната съгласна в началото на името: *Здр.* (Здравка). Към лексикалните съкращения се отнасят:

- а. инициалните като *БТС* (Български туристически съюз);

б. сложно-съкратените думи, като *зам.-кмет* (заместник-кмет), *пом.-директор* (помощник-директор). Понякога се съкращават и първата, и втората съставка от словосъчетанието: *Билкокооп* (Билкова кооперация).

Нека посочим и други видове съкращения, които според нас са означения. Например това са имената на химичните елементи от периодичната таблица на Д. Менделеев: Mg – магнезий, S – сяра, H – водород, He – хелий, Fe – желязо и т. н. Също така означения са формулите на химичните съединения: NaCl – натриев хлорид (готварска сол), H₂O – вода и др. Във физиката означения притежават редица величини: S – път, V – скорост, T – време, срв.: $S = V \cdot T$. T – пътят е равен на скоростта по времето за изминаването му. Знакът e- означава електрон, а e⁺ означава протон. Във формулата $E = m \cdot c^2$ – „енергията е равна на масата по скоростта на светлината на квадрат“ и трите буквени знакове са означения.

В математиката се съдържат различни типове знакове – както иконични, така и символи и означения. Например знакът за интеграл $\int$ е означение, названията на числата са символи – те се произнасят и пишат като думи (съществителни) и словосъчетания – числителни: *седем, двеста петдесет и три, хиляда, три/пети* и т.н. Всички числа – цели и дробни – се изразяват на математически език чрез означения – една цифра или поредица от цифри. Означението за числото *седем* от арабската цифрова система е 7, а от римската система е VII; числото *двеста петдесет и три* се изразява, както следва: 253; *хиляда* се означава чрез цифрата 1, последвано от три нули: 1000. Знакът за корен квадратен $\sqrt{\quad}$ е също означение, например: +4 и -4 са квадратни корени на числото 16, защото +4² на квадрат е равно на -4² на квадрат, което е равно на 16. В математиката са налице и иконични знакове. Това са преди всичко в геометрията различните чертежи. Срв. например дефиницията на Питагоровата теорема за правоъгълните триъгълници. Както е посочено в „Математическия енциклопедичен речник“ (Гелерт 1983): „Ако за страните на триъгълник a, b, c е в сила релацията $a^2 + b^2 = c^2$, триъгълникът е правоъгълен“.

Индекси са цифрите, поставяни след цитат в текст, те служат да указват под линия името на автора, заглавието и другите библиографски данни на цитацията.

Като означения могат да се квалифицират и единиците от международната метрична система SI. Основните единици от SI са следните: *метър, килограм, секунда, ампер, келвин, мол и кандела*. Това са единиците съответно за следните физични величини: дължина, маса, време, електрически ток, температура, количество вещество и светлинен интензитет. Може да се посочи следната таблица:

Име:	Съкращение:	Мярка за:
метър	m	дължина
килограм	kg	маса
секунда	s	секунда
ампер	A	електрически ток
келвин	K	термодинамична температура
мол	mol	количество вещество
кандела	cd	интензитет на светлината

Тук не представяме и определенията (дефинициите) на всяка от тези физични величини.

Производните единици се образуват с помощта на префиксоиди. Префиксоиди за по-големи единици от основната единица са например: *дека* – da, *хекто* – h, *мега* – M, *гига* – G и др. Представки за по-малки единици от основните са например: *деци* – d, *мили* – m, *нано* – n, и др. За производните единици също е валидно, че имат съкраще-

ния-означения. Ето и думи, образувани с тези съставки: *дециграм*, *гигабайт*, *хектопаскал*, *наносекунда* и др.

Наблюденията показват, че в някои случаи различните видове знакове могат да бъдат съвместими помежду си. Например според нас географските карти спадат към иконичните знакове, тъй като представляват вид схеми в пространството. Върху географските карти обаче се намират и указания за различни конкретни обекти: реки, върхове, хижи и др. Например върху географската карта на България са отбелязани реките по следния начин: *р. Тича*, а хижите и планинските върхове са отбелязани, както следва: *х. „Белите брези“*, *връх (или вр.) Ботев*. Тези указания като тип знакове са означения. Следователно тук е налице съвместимост между иконичен знак (географска карта), със знакове (означения) – за локални географски обекти. Подобно е и положението при картите на населените места. Тези карти са иконични знакове, върху които има отбелязани названия като *улица (ул.)*, *булевард (бул.)*, *площад (пл.)* и др., които са знакове-означения. Например в София: *ул. „Сан Стефано“*, *бул. „Владимир Вазов“*, *площад „Гарибалди“*. Инициалите на имената на лица, поставяни върху предмети, мебели, тъкани и др., също са знакове-означения.

Знакове-означения са съществителните с по-общо значение в синтактичните фрази, които съдържат съставка с по-частно значение. В тях съставката с по-общо значение не се съкращава. Съставката с по-частно значение е приложение в даденото словосъчетание (именна фраза). Пример: *Радио Веселина*, *читалище „Светлина“*, *сладкарница „Неделя“* и т.н. Означения са съответно: *Радио*, *читалище*, *сладкарница*. Съставките с по-частно значение са символни знакове. Понякога тези символни знакове са с непознато значение. Така е при названието *Дарик Радио*. Справка показва, че съществителното *Дарик* е собствено име, получено от нарицателното *дарик* – древна персийска монета от времето на цар Дарий (380-330 пр.н.е.).

Трябва да се отбележи също така, че знаковете-означения не се отнасят пряко към обект от действителността (денотат), те най-напред се отнасят към разгърнатата дума (израз), и чрез нея се отнасят към обекта от действителността (денотата). Схематично тези взаимоотношения могат да се представят по следния начин:

Означение (съкращение или по-обща съставка на словосъчетание) → Означаващо + означаемо по Ф. дьо Сосюр → Обект (денотат).

ЛИТЕРАТУРА

- Андрейчин 1973: *Андрейчин Л., Л. Георгиев, Ст. Илчев, Н. Костов, Ив. Леков, Ст. Стойков, Цв. Тодоров*. Български тълковен речник, III изд. София: Наука и изкуство (Andreychin 1973: *Andreychin L., L. Georgiev, St. Ilchev, N. Kostov, Iv. Lekov, St. Stoykov, Tsv. Todorov*. *Balgarski talkoven rechnik*, III izd. Sofia).
- Гелерт 1983: *Гелерт В., Х. Кестнер, З. Нойбер*. Математически енциклопедичен речник. София: Наука и изкуство (Gelert 1983: *Gelert V., H. Kestner, Z. Noyber*. *Matematicheski entsiklopedichen rechnik*, Sofia: Nauka i izkustvo).
- Георгиев, Дуриданов 1965: *Георгиев, Вл. Ив. Дуриданов*. Езикознание. София: Наука и изкуство (Georgiev, Duridanov 1965: *Georgiev Vl., Iv. Duridanov*. *Ezikoznanie*. Sofia: Nauka i izkustvo).
- Касабов 2006: *Касабов Ив*. Граматика на семантиката. София: Университетско издателство „Св. Климент Охридски“ (Kasabov 2006: *Kasabov Iv*. *Gramatika na semantikata*. Sofia: Universitetsko izdatelstvo „Sv. Kliment Ohridski“)

- Кримова-Цветкова, Чоролеева, Холиолчев 2003: *Кримова-Цветкова Л., М. Чоролеева, Хр. Холиолчев. Речник на съкращенията в българския език.* (Krumova-Tsvetkova, Choroleeva, Holiolchev 2003: *Krumova-Tsvetkova L., Choroleeva M., Holiolchev Hr. Rechnik na sakrasteniyata v balgarskiya ezik.*)
- Лакова 1991: *Лакова М. Местоименните въпросителни изречения в съвременния български книжовен език.* София: БАН (Lakova 1991: *Lakova M. Mestoimennite varprositelni izrecheniya v savremenniya balgarski knizhoven ezik.* Sofia: BAN).
- Официален правописен речник 2012: *Официален правописен речник на българския език.* София: Просвета (Ofitsialen pravopisen rechnik 2012: *Ofitsialen pravopisen rechnik na balgarskiya ezik.* Sofia: Prosveta).
- Щерева 2015: *Щерева К. Чарлз Сандърс Пърс и съвременната лингвистика.* В: Уикипедия (Shtereva 2015: *Shtereva K. Charlz Sandars Pars i savremennata lingvistika,* pdf. In: Wikipedia).
- De Saussure 1922: *De Saussure, F. Cours de linguistique générale.* Paris.
- Lyons 1978: *Lyons J. Semantics,* vol. I., Cambridge, London: Cambridge University Press.
- Peirce 1958: *Peirce, Charles Sanders. Collected Papers of Charles.* vol.1-6. Cambridge, Mass., Harvard University Press, 1935, vol. 7-8. Cambridge University Press.